

การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นแนวทางในการลดปัญหา หมอกควันที่เกิดจากการเผาในที่โล่ง : กรณีศึกษาเกษตรกรรายย่อย ผู้ปลูกข้าวโพด ในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

The Adaptation of the Philosophy of Sufficiency Economy as a guideline for miligation smog from open burning : A case study of small scale corn field farmer in Mae Chaem Distriet, Chiang Mai Province

สุรเชษฐ์ ชีระมณี¹

Surachet Chiramanee¹

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นแนวทางในการลดปัญหา หมอกควันที่เกิดจากการเผาในที่โล่ง : กรณีศึกษาเกษตรกรรายย่อยผู้ปลูกข้าวโพดในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่” มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 2 ประการ คือ 1) เพื่อทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดยให้เกษตรกรตัวอย่าง ทดลองทำเกษตรกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แล้วค้นหาแนวทางที่เหมาะสมเพื่อให้เป็นต้นแบบของศูนย์การเรียนรู้ที่จะเผยแพร่แก่เกษตรกรในพื้นที่รายอื่น ๆ ต่อไป 2) เพื่อถอดบทเรียนที่ได้จากการทำวิจัยนี้ และใช้เป็นแนวทางในการเผยแพร่ไปสู่เกษตรกรรายอื่น ๆ ที่สนใจต่อไป การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ประเภทการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research-PAR) เก็บข้อมูลจากบุคคลจำนวนทั้งสิ้น 28 คน โดยเป็นเจ้าของพื้นที่ของรัฐ ผู้มีประสบการณ์ทำเศรษฐกิจพอเพียง วิทยากรผู้เชี่ยวชาญ และเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดในอำเภอแม่แจ่ม วิธีการเก็บข้อมูลใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In depth Interview) การสนทนากลุ่มเฉพาะเจาะจง (Focus Group Discussion) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การวิเคราะห์ข้อมูลเป็นแบบปฏิสัมพันธ์ (Interactive Approach) และสรุปผลความสัมพันธ์ของข้อมูลต่าง ๆ ในลักษณะองค์รวม (Holistic Approach) ผลจากการศึกษาพบว่า 1) กิจกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ตัดสินใจเลือกด้วยตนเอง และนำไปทดลองปฏิบัติอย่างได้ผลและสามารถเป็นศูนย์การเรียนรู้ ถ่ายทอดให้แก่ผู้อื่นได้ มี 4 กิจกรรม ได้แก่ การปลูกผักหวานป่าอินทรีย์ การปลูกกาแฟอินทรีย์ การทำเกษตรอินทรีย์ และการเลี้ยงกบ 2) การถอดบทเรียนจากงานวิจัยนี้เพื่อนำไปขยายผล ได้แก่ การนำกิจกรรมทั้ง 4 อย่างไปใช้ในพื้นที่อื่น ๆ ของอำเภอแม่แจ่ม, ควรทำกิจกรรมเป็นกลุ่มหรือเป็นทีม มีการเตรียมความพร้อมด้านต้นทุนกล้า วัสดุคิบ และเงินทุน ควรมีการพาไปศึกษาดูงาน และที่สำคัญควรให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นดำเนินงานไปจนจบโครงการ ข้อเสนอแนะ ควรนำกิจกรรมทั้ง 4 อย่าง และกิจกรรมอื่น ๆ ไปดำเนินการในพื้นที่อื่น ๆ ของ 9 จังหวัด ภาคเหนือที่มีปัญหาหมอกควัน และการบุกรุกทำลายป่า จนเป็นภูเขาหัวโล้น

คำสำคัญ : การประยุกต์ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ลดปัญหาการเผาซากข้าวโพด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

¹ รองศาสตราจารย์ ข้าราชการบำนาญ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสารสนเทศเพชรบุรี

Abstract

The objectives of the study on “Application of Philosophy of Sufficiency Economy in Guideline for Decreasing Smog Problem Caused by Open Field Burning : A Case Study of Corn Growing Small Farmers in Mae Chaem District, Chiang Mai Province” were to : 1) do the participatory action research by having the masterful farmers do the farming according to philosophy of sufficiency economy , and then finding out proper guidelines for creation of prototype learning center for other farmers in the area to see and learn, and 2) visualize lesson learned from this study and disseminate it to other interested famers. The participatory action research or PAR was employed in this qualitative study. The data were collected from 20 persons consistion of governmental officials with experience on practice of sufficiency economy, experts, and corn growing farmers in Mae Chaem District by using in-depth interview, focus group discussion, and participant observation, and were analyzed by using interaction approach. And, the data relationship results were concluded in from of holistic approach.

The research results were as follows : 1) The activities according to philosophy of sufficiency economy which the sample farmers had decided to choose by themselves and succeeded in trying them out and could be learning centers for disseminating lesson learned to other people consisted of 4 activities namely organic Melientha suavis Pierre growing, organic coffee growing, organic agriculture, and frog raising, and 2) The visualization of lesson learned from this study for extension was that the application of 4 activities in other areas of Mae Chaem District, Chiang Mai Province, should be in the from of groups or teams, that seedlings, raw materials, and budget should be well prepared, that study tours should be organized, and that, the most important, the farmers should participate in the projects from the beginning to the end. The recommendation was that all of four activities should be organized in other areas of nine provinces in the North where there were problems of smog and forest encroachment causing the “shaved” or “bald” mountains.

Keywords : application, Philosophy of Sufficiency Economy, reducing problem of incineration of corn remains, Mae Chaem District, Chiang Mai Province

บทนำ

คุณค่าและความสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ เกิดจากคุณลักษณะด้านต่าง ๆ ประกอบกัน ได้แก่ ลักษณะทางด้านกายภาพของจังหวัดเชียงใหม่ที่มีที่ราบอยู่ตอนกลาง เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ และที่ราบเชิงเขาอุดมสมบูรณ์ด้วยน้ำตก ภูเขา และพืชพรรณต่าง ๆ ที่สร้างความงดงามตามธรรมชาติ ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาสภาพอากาศจึงเย็นสบายและลักษณะทางด้านศิลปวัฒนธรรม สถาปัตยกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่ได้รับอิทธิพลมาจากละโว้ไทยใหญ่ ประเพณีสำคัญที่เป็นเอกลักษณ์ เป็นที่สนใจของคนไทย และคนต่างชาติ ได้แก่ ประเพณีงานสงกรานต์ ยี่เป็ง (ลอย

กระทง) จุดดึงดูดคนต่างถิ่น ให้มาเยี่ยมชมเยือน จึงมีนักท่องเที่ยวทั้งคนไทยและต่างชาติเข้ามาเที่ยวและสร้างรายได้ให้แก่จังหวัดเพิ่มขึ้นทุกปี [6]

คุณค่าและความสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ ตามที่กล่าวมาข้างต้น กำลังถูกคุกคามจากปัญหาหมอกควันที่ปกคลุมจังหวัดเชียงใหม่และอีก 8 จังหวัด ภาคเหนือตอนบนในช่วงเดือน กุมภาพันธ์ ถึง เมษายน ของทุกปี ปัญหานี้เริ่มมีความรุนแรงมาก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา สาเหตุหลักเกิดจากการเผาซากต้นข้าวโพดที่เก็บฝักไปแล้วปล่อยให้ ต้นยืนแห้งตาย เกษตรกรเผาเพื่อเตรียมพื้นที่เพาะปลูกสำหรับฤดูฝนที่กำลังจะมาถึง ที่เลือกวิธีกำจัด โดยการเผาเพราะสะดวก รวดเร็ว ประหยัด

ค่าใช้จ่ายและได้ปริญญาก็ได้ ปัญหาหมอกควันมีผลกระทบต่อวิถีทัศน์ในการมองเห็นของรถยนต์ และเครื่องบินที่ขึ้นลงและมีผลเสียต่อสุขภาพ เนื่องจากในหมอกควันมีฝุ่นละอองขนาดเล็กที่ผ่านเข้าสู่ปอดได้ และมีก๊าซพิษที่มีสารก่อมะเร็ง 15 ชนิด

การแก้ไขปัญหามอกควันที่ผ่านมา ทุกรัฐบาลให้ความสำคัญมาก แต่ปัญหาก็กังคงเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดิมของทุกปี มีงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับปัญหามอกควัน มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 เรื่อยมาจนถึงปี 2554 แบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ ด้านวิทยาศาสตร์ การแพทย์ [2] ด้านวิทยาศาสตร์ส่วนประกอบในหมอกควัน, ด้านเกษตรศาสตร์และสังคมศาสตร์ เพื่อนำซากต้นข้าวโพดไปแปรรูปและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการเผา [1] [3] [4] [5] เป็นต้น ในปี 2557 ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่องปัญหาของการบังคับใช้กฎหมายเพื่อระงับหมอกควันที่เกิดจากการเผาในที่โล่ง : กรณีศึกษา อำเภอมะเขม จังหวัดเชียงใหม่ และพบว่าภาครัฐไม่สามารถบังคับใช้กฎหมายได้ เนื่องจากมีปัจจัย 2 ด้าน คือ เจ้าหน้าที่ไม่สามารถจับกุม ขณะมีการกระทำความผิดได้เพราะพื้นที่เผาอยู่ห่างไกล บนเขาสูงชัน และเป็นเวลาค่ำคืน ผู้เผาเป็นประชาชนในพื้นที่ที่เป็นเพื่อนฝูงญาติพี่น้อง เป็นผู้ยากจน ไม่มีแรงงาน และไม่มีทางเลือกอื่น และอีกปัจจัยหนึ่ง คือผู้เผารู้ว่าเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายแต่ก็ทำเพราะง่าย สะดวก รวดเร็ว เสียต้นทุนต่ำ ขาดแรงงานขนย้ายซาก เป็นพื้นที่สูงและไม่มีทางเลือกอื่น

เมื่อกฎหมายไม่สามารถบังคับใช้อย่างได้ผล ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาเพื่อนำแนวทางการทำเกษตรกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกษตรกรเปลี่ยนจากการปลูกข้าวโพดไปเป็นทำกิจกรรมการเกษตรอื่น ๆ ทดแทนจึงได้ศึกษาทดลองกับเกษตรกรตัวอย่าง (วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม) เพื่อให้ได้กิจกรรมต้นแบบที่เหมาะสม และให้กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้ปลูกข้าวโพดรายอื่น ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยให้เกษตรกรตัวอย่างทดลองทำเกษตรกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแล้วค้นหาแนวทางที่เหมาะสมเพื่อใช้เป็นต้นแบบของศูนย์การเรียนรู้ที่จะเผยแพร่แก่เกษตรกรในพื้นที่รายอื่น ๆ ต่อไป

เพื่อถอดบทเรียนที่ได้จากการทำวิจัยนี้และใช้เป็นแนวทางในการเผยแพร่ไปสู่เกษตรกรรายอื่น ๆ ที่สนใจต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ปัญหาหมอกควันที่เกิดขึ้นใน 9 จังหวัดภาคเหนือ เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมาเป็นเวลานานเกือบ 20 ปี และไม่มีทีท่าว่าปัญหาดังกล่าว จะถูกแก้ไขให้หมดสิ้นไป

สาเหตุหลักของปัญหาดังกล่าว เกิดจากการเผาซากต้นข้าวโพดที่เก็บเกี่ยวแล้วเกษตรกรจึงเผาเพื่อเตรียมพื้นที่สำหรับการปลูกข้าวโพด เมื่อจะเข้าสู่ฤดูฝน แนวทางแก้ไขปัญหานี้แนวทางหนึ่ง จากวัตถุประสงค์งานวิจัยนี้ทั้ง 2 ประการ คือพยายามลดการปลูกข้าวโพดแล้วทดแทนด้วยกิจกรรมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยคัดเลือกผู้ปลูกข้าวโพด (กลุ่มตัวอย่าง) ที่มีความสนใจและมุ่งมั่นมาจำนวนหนึ่งเพื่อมาคัดเลือกกิจกรรมดังกล่าวที่ตนสนใจ แล้วไปทดลองปฏิบัติจริง แก้ไขปัญหาต่าง ๆ ร่วมกับผู้วิจัยจนกว่าจะทำกิจกรรมได้สำเร็จ แล้วผู้วิจัยจะถอดบทเรียนเพื่อนำรูปแบบเหมาะสมที่ได้มาไปขยายสู่เกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดรายอื่น ๆ และในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป และเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างจะเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ที่จะถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้สนใจรายใหม่ ๆ แพร่ขยายจำนวนออกไปเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งจะช่วยลดปัญหาหมอกควันได้อย่างยั่งยืนต่อไป

กรอบแนวคิดของงานวิจัยนี้ มีดังนี้

ขั้นตอนการดำเนินงาน	วัตถุประสงค์การดำเนินงาน	วิธีการ	ผลการดำเนินงาน
1. คัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง	เพื่อให้ได้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดในเขตอำเภอแม่แจ่มจำนวน 7 คน ซึ่งมีความสนใจมุ่งมั่นที่จะทำกิจกรรมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง	1. สัมภาษณ์เจาะลึกเจ้าหน้าที่รัฐ ได้แก่ พัฒนาการอำเภอ, ปลัดอำเภอ, ผู้นำท้องถิ่น, ผู้นำท้องที่ 2. สัมภาษณ์เจาะลึกบุคคลที่คาดว่าจะเป็นกลุ่มตัวอย่าง 3. สังเกต โดยการ ไปเยี่ยมบ้าน ศึกษาวิถีชีวิตเพื่อค้นหาความสนใจและมุ่งมั่น	จะทำให้ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวน 7 คน โดยพยายามให้กระจายไปตามพื้นที่ต่าง ๆ ในอำเภอแม่แจ่ม
2. กระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน (Participatory Learning Process – PLP)	เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับกลุ่มตัวอย่างในประเด็นดังต่อไปนี้ 1. วัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้ 2. หมกควีน : สาเหตุเกิดจากการเผาซากต้นข้าวโพด, ผลกระทบต่อสุขภาพและการท่องเที่ยว ฯลฯ 3. การปลูกข้าวโพด : มีรายได้ไม่พอกิน ต้องหากิจกรรมเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงมาเสริม 4. คัดเลือกกิจกรรมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงจาก 29 กิจกรรม เหลือ 4 กิจกรรม	การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยหามา 29 กิจกรรม มีทุกประเภทและอธิบายข้อดี ข้อเสียจากนั้นให้กลุ่มตัวอย่างหารือกันและตัดสินใจเลือกร่วมกัน	จะทำให้แลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกัน และหาข้อสรุปของปัญหาและแนวทางแก้ไขเกี่ยวกับหมกควีน และหาแนวทางลดการปลูกข้าวโพด โดยเพิ่มกิจกรรมอื่นเป็นรายได้เสริมได้กิจกรรม 4 อย่าง จากความต้องการริเริ่มของกลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ของกลุ่มตัวอย่าง
3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research – PAR)	1. ผู้วิจัยติดต่อและนำกลุ่มตัวอย่างไปดูงาน 2. กลุ่มตัวอย่างนำประสบการณ์จากการดูงานมาปฏิบัติจริง 3. ผู้วิจัยและกลุ่มตัวอย่างจะร่วมกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจนกว่าจะทำกิจกรรมได้สำเร็จ	1. เดินทางไปดูงานสถานที่ต่าง ๆ ที่ทำกิจกรรมดังกล่าว 2. สรุปผลจากการดูงานและลงมือปฏิบัติจริง ผู้วิจัยจะใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูล 3. ผู้วิจัยและกลุ่มตัวอย่างปรึกษาหารือร่วมกันและช่วยกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น	1. จะทำให้กลุ่มตัวอย่างได้รับประสบการณ์ตรงจากการดูงาน 2. จะทำให้กลุ่มตัวอย่างได้ลงมือปฏิบัติจริง 3. จะทำให้ได้กิจกรรมที่เหมาะสมกับกลุ่มตัวอย่างและพื้นที่ศึกษา
4. สรุปและประเมินผลการปฏิบัติงาน	เพื่อสรุปปัญหา, แนวทางแก้ไข และผลจากการดำเนินงาน ตั้งแต่ต้นจนจบ	การ สนทนากลุ่มเฉพาะเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกัน	จะทำให้ได้กิจกรรมที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มตัวอย่างและพื้นที่ดังกล่าว
5. ถอดบทเรียน	เพื่อจะจดบันทึกขั้นตอนการดำเนินงาน, ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น, แนวทางแก้ไขและข้อเสนอแนะต่าง ๆ	การสนทนากลุ่มเฉพาะ	จะทำให้ได้กิจกรรมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นรูปแบบที่เหมาะสม เพื่อนำไปขยายผลสู่เกษตรกรกลุ่มอื่น ๆ และพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประเภทการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR)

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยที่ต่อเนื่องจากงานวิจัยชิ้นที่แล้ว [6] ผู้วิจัยจึงเลือกใช้พื้นที่ตัวอย่างเหมือนเดิมคือ 3 ตำบลของอำเภอแม่แจ่ม ได้แก่ ช่างเค็ง บ้านทับและแม่นาจร เพราะเมื่อเป็นพื้นที่ที่การบังคับใช้กฎหมายไม่ได้ผลก็ควรศึกษาเพื่อลดการปลูกข้าวโพดแล้วทดแทนด้วยกิจกรรมการเกษตรอื่น ๆ ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

กลุ่มตัวอย่างและวิธีการเก็บข้อมูล กลุ่มตัวอย่างของการศึกษานี้มีทั้งหมด 28 คน แบ่งเป็น 5 กลุ่ม คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐ ได้แก่ ข้าราชการส่วนภูมิภาค ส่วนท้องถิ่นและส่วนท้องถิ่น จำนวน 8 คน เก็บข้อมูลโดยใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพด และสนใจในกิจกรรมและการเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง

ผู้มีส่วนได้เสียโดยตรงเกี่ยวกับกิจกรรมการเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียงตามที่กลุ่มตัวอย่าง (ผู้เข้าร่วมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม) ให้ความสนใจ จำนวน 3 คน

วิทยากรหลักสูตรต่าง ๆ ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 2 คน ใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับหลักสูตรต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกิจกรรมการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเป็นข้อมูลให้แก่กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่จะเข้าร่วมการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จำนวน 12 คน

เจ้าหน้าที่จัดงานเกษตรกรรมแม่โจ้ เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ ถึง 6 มีนาคม 2559 จำนวน 3 คน ใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการทำอาหารกบ และการเพิ่มผลผลิตในการปลูกพืช

สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เพื่อเป็นแนวทางลดปัญหาหมอกควันที่เกิดจากการเผาในที่โล่ง : กรณีศึกษาเกษตรกรรายย่อยผู้ปลูกข้าวโพด ในอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่” นี้เป็นการทำวิจัยที่ต่อเนื่องจากผลงานวิจัยเรื่อง “ปัญหาหาของการบังคับใช้กฎหมายเพื่อระงับหมอกควันที่เกิดจากการเผาในที่โล่ง : กรณีศึกษาอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่” ซึ่งผู้วิจัยได้วิจัยเสร็จสิ้นไปแล้วในปี พ.ศ. 2557 ผลงานวิจัยดังกล่าวทำให้ทราบว่ากฎหมายไม่สามารถระงับปัญหาหมอกควันที่เกิดขึ้นทุกปีและติดต่อกันมาเกือบ 20 ปี ผู้วิจัยจึงคิดหาหนทางอื่น จึงได้ทำวิจัยชิ้นนี้ขึ้นมา โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 2 ประการคือ 1) เพื่อทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยให้เกษตรกรตัวอย่างทดลองทำเกษตรกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแล้วค้นหาแนวทางที่เหมาะสมเพื่อใช้เป็นต้นแบบของศูนย์การเรียนรู้ที่จะเผยแพร่แก่เกษตรกรในพื้นที่รายอื่น ๆ ต่อไป 2) เพื่อถอดบทเรียนที่ได้จากการทำวิจัยนี้ และใช้เป็นแนวทางในการเผยแพร่ไปสู่เกษตรกรรายอื่น ๆ ที่สนใจต่อไป

การวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประเภทการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR) โดยเก็บรวบรวมข้อมูลจากบุคคลจำนวนทั้งสิ้น 28 คน จาก 5 กลุ่ม ได้แก่ เจ้าหน้าที่ของรัฐ (ข้าราชการของที่ว่าการอำเภอแม่แจ่ม, ผู้ใหญ่บ้าน) ผู้มีส่วนได้เสียจากการทำเศรษฐกิจพอเพียง วิทยากรบรรยายหลักสูตรต่าง ๆ ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ วิทยากรผู้ร่วมจัดงานเกษตรกรรมแม่โจ้ และเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดในอำเภอแม่แจ่ม วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล จะใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In depth Interview) การสนทนากลุ่มเฉพาะเจาะจง (Focus Group Discussion) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลแบบปฏิสัมพันธ์ (Interactive Approach) ซึ่งมีหลักการว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จะมีความสัมพันธ์กัน

เป็นเหตุเป็นผลต่อกัน และการพิจารณาความสัมพันธ์ต่าง ๆ เหล่านั้น จะเป็นแบบองค์รวม (Holistic Approach)

ผลจากการวิจัยพบว่า 1) กิจกรรมตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่กลุ่มตัวอย่างหรือเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดในอำเภอแม่แจ่ม ที่ได้รับการคัดเลือกมาเป็นกลุ่มตัวอย่าง ทั้ง 7 คน ได้เลือกมา และนำไปทดลองปฏิบัติจริงในพื้นที่จนเห็นผลมี 4 อย่าง ได้แก่ การปลูกผักหวานป่าอินทรี การปลูกกาแฟอินทรี การทำเกษตรอินทรีย์ และการเลี้ยงกบ จากนั้นกลุ่มตัวอย่างทั้ง 7 คน จะใช้บ้านและที่ดินทำกินของตนเป็นศูนย์การเรียนรู้ ที่ถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ ใน 4 กิจกรรม ให้แก่เกษตรกรในพื้นที่และผู้สนใจโดยทั่วไป 2) ถอดบทเรียนจากผลงานวิจัยเพื่อขยายผลไปยังกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ได้แก่ ควรคัดเลือกเกษตรกรที่จะมาเข้าร่วมงาน โดยเน้นผู้มีความสนใจและมุ่งมั่นที่จะทำกิจกรรมดังกล่าว การส่งเสริมให้เกษตรกรทำกิจกรรมทั้ง 4 อย่าง ควรเริ่มจากทำแต่น้อย เมื่อเห็นผลดีจึงขยายให้มากขึ้น ควรทำกิจกรรมเป็นกลุ่มหรือเป็นทีม เพื่อแบ่งเบาภาระงานและแก้ปัญหาการขาดแคลนแรงงาน ควรมีการเตรียมความพร้อมล่วงหน้าเกี่ยวกับต้นกล้า วัสดุคูปที่ใช้ทำสารเกษตรอินทรีย์ และจัดหาแหล่งเงินทุน ควรพาไปดูงานเพื่อสร้างแรงจูงใจและความกระตือรือร้น และที่สำคัญการทำกิจกรรมหรือวิถีการใด ๆ ควรให้กลุ่มตัวอย่างเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือก ตั้งแต่เริ่มแรกของการดำเนินงานไปจนเสร็จสิ้น เพื่อสร้างความรู้สึกรับเป็นเจ้าของและการผูกมัดให้มีความรับผิดชอบที่จะทำงานไปจนเห็นผล

ข้อเสนอแนะจากการวิจัยนี้ ได้แก่ การทำโครงการเช่นนี้ ควรมีระยะเวลา 2 ปี จึงจะเห็นผล และควรนำกิจกรรมทั้ง 4 อย่างข้างต้น ไปทดลองใช้ในพื้นที่ที่มีปัญหาหมอกควัน และการบุกรุกทำลายป่า

การอภิปรายผล

การอภิปรายผลจะเรียงลำดับไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้ 2 ประการ ดังนี้
วัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 1 เพื่อทำวิจัย

เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยให้เกษตรกรตัวอย่างทดลองทำเกษตรกรรมตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แล้วค้นหาแนวทางที่เหมาะสมเพื่อใช้เป็นต้นแบบของศูนย์การเรียนรู้ที่จะเผยแพร่แก่เกษตรกรในพื้นที่รายอื่น ๆ ต่อไป

ผลจากการศึกษา การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเริ่มจากการไปดูงาน 4 กิจกรรมร่วมกัน ได้แก่ การปลูกผักหวานป่า การเลี้ยงกบ การปลูกกาแฟ และการทำเกษตรอินทรีย์ (ไม่ใช่สารเคมี) กลุ่มตัวอย่างได้ซักถามจากวิทยากรผู้มีประสบการณ์โดยตรง และได้นำไปปฏิบัติจริงในที่ดินของตนเอง โดยผู้วิจัยเป็นที่เล็งร่วมปรึกษาหารือแก้ปัญหาาร่วมกัน ผลจากการปฏิบัติงานพบว่า การปลูกผักหวานป่ากับกาแฟสามารถทำได้ทันฤดูฝนนี้ (ตั้งแต่เดือน พฤษภาคม 2559 เป็นต้นไป) ส่วนการเลี้ยงกบและสารอินทรีย์ (ปุ๋ยอินทรีย์, สารอินทรีย์ไล่แมลง) จะไปทำในฤดูกลางเพาะปลูกปีหน้า

การวิจัยนี้ได้ตั้งข้อสมมติฐานชั่วคราว (Working hypothesis) ว่า “การมีส่วนร่วมของเกษตรกรตัวอย่าง ตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการ ได้แก่ การเรียนรู้ร่วมกัน (Participatory Learning Process) และการวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) จะนำไปสู่การได้มาซึ่งรูปแบบของการจัดกิจกรรม ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เหมาะสมสำหรับพื้นที่นั้น”

ผลจากการวิจัยพบว่า เป็นไปตามข้อสมมติฐานชั่วคราวที่ตั้งไว้ กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างทั้ง 7 คน (เดิมมี 12 คน แต่ถอนตัวไประหว่างการปฏิบัติงาน 5 คน) ได้เข้าสู่กระบวนการการเรียนรู้ร่วมกันกับผู้วิจัย โดยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ใน 4 เรื่อง ได้แก่ วัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม, พืชภัยจากสารเคมีทางการเกษตรและหมอกควันจากการเผาซากต้นข้าวโพด, ปัญหาหายได้จากการปลูกข้าวโพดที่ไม่พอกินและมีหนี้สินมาก และการคัดเลือกกิจกรรมมา 4 อย่าง เพื่อจะไปดูงานและนำมาปฏิบัติจริง จนเห็นผลปรากฏเป็นรูปธรรม และกลุ่มตัวอย่างสามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่เกษตรกรรายอื่น ๆ ในชุมชนของตนได้

วัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 2 “เพื่อถอดบทเรียนที่ได้จากการทำวิจัยนี้ และใช้เป็นแนวทางในการเผยแพร่ไปสู่เกษตรกรรายอื่น ๆ ที่สนใจต่อไป

การถอดบทเรียนจากงานวิจัยนี้ เพื่อสามารถนำไปเผยแพร่ต่อไป มีดังนี้

1. กิจกรรมที่จะนำไปให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดทำเพื่อทดแทนการปลูกข้าวโพดนั้น ในระยะแรกเริ่มควรทำไม่มาก ต่อไปเมื่อเห็นผลจึงเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนเลิกปลูกข้าวโพดไปเลย เพราะระหว่างรอผลผลิตออกขาย เกษตรกรจะไม่มีรายได้เลย จึงไม่ควรเลิกปลูกข้าวโพดแล้วหันมาทำกิจกรรมนี้เพียงอย่างเดียว แต่ควรค่อยเป็นค่อยไป

2. เกษตรกรควรมีเวลาเตรียมความพร้อมก่อนเข้าร่วมโครงการ เช่น หาแหล่งทุน ต้นกล้าผักหวานป่า และกาแฟ จัดหาวัสดุคอกสำหรับทำสารอินทรีย์ต่าง ๆ

3. แรงงาน การจัดทำกิจกรรมทั้ง 4 อย่าง ควรทำร่วมกัน เพื่อจะได้มีแรงงานช่วยเหลือกัน

4. การค้นหาผู้นำกลุ่ม ควรให้ผู้เข้าร่วมโครงการคัดเลือกกันเองและต้องระวังไม่ให้เกิดความขัดแย้ง

5. การไปดูงาน เป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะทำให้ผู้เข้าร่วมโครงการได้รับประสบการณ์ตรงจากวิทยากร ผู้มีประสบการณ์ สร้างแรงจูงใจให้กระตือรือร้น และสร้างเครือข่ายได้รู้จักกับวิทยากรเพื่อขอคำแนะนำต่อไปในภายหลัง

6. ผู้เข้าร่วมโครงการควรมีบ้านอยู่ใกล้กัน เพื่อความสะดวกในการหารือและทำงานร่วมกัน

7. ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้เข้าร่วมโครงการ โดยจะต้องให้เขามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุด เจ้าของโครงการหรือผู้วิจัย ควรเป็นแค่ที่เลี้ยงคอยช่วยเหลือ ไม่ไปชี้นำ

8. เจ้าของโครงการควรเป็นที่เลี้ยงในระยะเริ่มแรกที่ผู้ร่วมโครงการลงมือปฏิบัติ เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้เขา เมื่อทำได้แล้วจึงค่อยปล่อยห่างออกมา และไปเยี่ยมเยียนนาน ๆ ครั้ง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากงานวิจัยนี้ได้แก่

1. การทำวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเช่นนี้ ควรมีระยะเวลาโครงการ 2 ปี ปีแรกเพื่อเตรียมความพร้อมเกี่ยวกับเงินทุน การจัดหาวัสดุคอก อาคาร โรงเรือน เป็นต้น ปีที่ 2 จึงเป็นการนำกิจกรรมที่ไปดูงานนำมาปฏิบัติงานจริง

2. นำกิจกรรมทั้ง 4 อย่าง ขยายผลไปสู่พื้นที่อื่น ๆ ในอำเภอแม่แจ่ม เพราะมีสภาพแวดล้อมด้านต่าง ๆ เหมือนกับกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

3. ให้ความสำคัญจากการมีส่วนร่วม ให้เกษตรกรตัดสินใจเลือกเอง ผู้วิจัยเป็นแค่ที่เลี้ยง ผู้ให้ข้อมูลเท่านั้น เพื่อเกษตรกรจะได้มีความเชื่อมั่นและรู้สึกเป็นเจ้าของ

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยต่อไป

1. ศึกษาเพื่อนำกิจกรรมทั้ง 4 อย่าง ขยายไปสู่อำเภออื่น จังหวัดอื่น ในภาคเหนือตอนบน

2. ศึกษาความเป็นไปได้ในการนำกิจกรรมอื่น ๆ ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในพื้นที่ปลูกข้าวโพด

3. ศึกษาเพื่อขยายผลไปสู่พื้นที่ที่ป่าไม้ถูกทำลาย

เอกสารอ้างอิง

- [1] คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2552). โครงการสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนในการแก้ไขปัญหาวิกฤติหมอกควัน กิจกรรมศึกษาวิจัยทางเลือกในการแก้ไขปัญหาหมอกควันและการพัฒนาเครือข่ายการเฝ้าระวัง. ม.บ.ท.
- [2] รัชชัย อภิเชษฐกุล, ศิริญาพร ชันทะสอน, คุณภาพปานกลาง และ สุพจน์ เชาว์สุวรรณวิไล. (2552). กระบวนการจัดการปัญหาสิ่งแวดล้อม : มลภาวะอากาศในชุมชน. ภายใต้โครงการสนับสนุนการวิจัยนโยบายสาธารณะ เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ม.ท.บ.

- [3] ชีระพงษ์ สว่างปัญญากร และ ชนวิวัฒน์ นิตินันท์ วิจิตร. (2553). การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ในนาข้าวจากคอกขังและฟางเพื่อลดปัญหาหมอกควัน. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้จังหวัดเชียงใหม่.
- [4] พฤกษ์ อิบมันตะศิริ และบุศรา ลีมนิรันดร์กุล.(2552). การศึกษาองค์ความรู้และแนวทางปฏิบัติที่เหมาะสม ที่สนับสนุนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและการเผาในที่โล่ง. เชียงใหม่ : ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- [5] สุทธิณี ดนตรี, สัตยา ทุมตะขบ, พิภพ ชำนิวิภัยพงศ์ และ สุภลักษณ์ หน้อยสุขะ.(2554). การจัดลำดับความสำคัญของพื้นที่เผาจากข้อมูลเชิงพื้นที่หลายแห่ง เพื่อการเฝ้าระวังและการป้องกันการเผาในที่โล่งในจังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- [6] สุรเชษฐ์ ชีระมณี. (2557) . ปัญหาของการบังคับใช้กฎหมายเพื่อระงับหมอกควันที่เกิดจากการเผาในที่โล่ง : กรณีศึกษาอำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. ะอำ เพชรบุรี : คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยศิลปากร.